

Nawoord van de vertaler

(dat de ervaren lezer van Unamuno's romans gevoelig
kan overslaan, in ieder geval voor een deel)

Miguel de Unamuno zou men, na die andere don Miguel, Miguel de Cervantes, wel de tweede grote humorist uit de Spaanse letteren kunnen noemen, maar daar is in zijn *Tante Tula* maar weinig van te merken. Nergens in dit boek wordt de lezer op het verkeerde been gezet en ook het thema van het boek is zeker niet humoristisch. Lezers die gewend zijn aan een Unamuno die in zijn romans zijn bedoelingen lang niet altijd ondubbelzinnig laat blijken, zullen in dit boek tevergeefs op zoek gaan naar dubbele bodems en andere literaire spelletjes met de waarheid. Maar dat wil natuurlijk niet zeggen dat het voor een goed begrip van dit boek niet nuttig zou zijn om wat meer te weten over de mens Unamuno, over zijn leven en de achtergrond waartegen hij dit boek heeft geschreven. Bovendien steekt ook in dit boek, net als in andere romans van deze schrijver en filosoof, veel meer dan bij een oppervlakkige lezing van het verhaal naar voren komt. Dus ook hier weer een 'Nawoord van de vertaler', maar ik herhaal hierin veel van wat ik al in eerdere nawoorden bij vertalingen van mijn hand van Unamuno's romans heb gezegd. De geroutineerde lezer van 'nevelles' van deze don Miguel kan dit voorwoord daarom gerust gedeeltelijk overslaan. En met deze opmerking verwijs ik dan tevens naar een van de weinige knipoogjes naar zijn lezers die Unamuno zich veroorloofde in zijn *Tante Tula*, namelijk dat iemand die het boek als een echte roman wil lezen, een roman zonder diepere betekenis, zonder een achterliggend idee, zijn voorwoord maar niet moet lezen. 'Wie het zich niet al te moeilijk wil maken,' lijkt de schrijver daarmee te

willen zeggen, 'moet maar niet gaan lezen dat ik misschien wel meer wilde dan zo maar een roman schrijven, dat er een bepaalde gedachte achter steekt.'

Miguel de Unamuno y Jugo (Bilbao, 1864 - Salamanca, 1936) was een van de meest veelzijdige intellectuelen in het Spanje van de periode 1900 - 1933, een periode die wel de Zilveren Tijd van de Spaanse letteren wordt genoemd. Behalve een progressief, modern en innoverend schrijver, was hij ook iemand die schreef vanuit zijn meest persoonlijke belevingswereld, gedreven door zijn emoties. Daarnaast was hij ook een moedige, tegendraadse intellectueel die voor zijn mening durfde uitkomen. Zelf merkte hij eens op dat hij iemand was die 'iets doet met zijn hart en het tegengestelde met zijn hoofd en die van deze strijd zijn leven maakt'. Ook noemde hij zichzelf Spanjaard in hart en nieren, iemand die op zoek was naar de 'eeuwige waarden' van Spanje, iemand die probeerde het diepste wezen van de Spaanse ziel te doorgronden.

Dat laatste maakt Unamuno tot een typische vertegenwoordiger van wat wel de Generatie van '98 wordt genoemd, schrijvers die na het definitief uiteenvallen van het vroegere Spaanse wereldrijk in 1898 (verlies van Cuba, de laatste kolonie) hun ongenoegen uitten over het 'probleem Spanje', de overheid en de politiek. Deze schrijvers gingen vooral op zoek naar het 'echte Spanje' door in de Spaanse ziel te graven, iets wat Unamuno al overduidelijk deed in zijn *Abel Sánchez*, en dit graven in de krochten van de menselijke ziel zet hij voort in zijn *Tante Tula*, de geschiedenis van een getormenteerde Spaanse vrouw met haar streven naar onafhankelijkheid, naar het volgen van haar eigen gedachten en het realiseren van haar diepste en voor anderen verborgen wensen.

De wetenschapper Unamuno was aan de prestigieuze universiteit van Salamanca achtereenvolgens hoogleraar Grieks, Griekse letterkunde en rector. Gekonkel, waarschijnlijk een gevolg van afgunst (het kankergezwell van de Spaanse maatschappij, zoals we weten uit zijn *Abel Sánchez*), leidde ertoe dat hij ontslagen werd als rector. Zijn verzet tegen de monarchie en tegen de militaire dictatuur van Primo de Rivera in de jaren '20 vormde de aanleiding voor zijn verbanning, eerst naar het eiland Formentera en later naar Frankrijk. In 1930 mocht hij weer terugkomen en hij werd opnieuw hoogleraar in Salamanca, dit keer in de Geschiedenis van de Spaanse taal. In 1932 werd hij daar zelfs weer rector. Hij bleef echter politiek actief. Vanwege de hem kenmerkende ambiguïteit, die bijvoorbeeld tot uiting komt in de al genoemde strijd tussen hart en verstand die in zijn binnenste woedde, was hij vóór de burgeroorlog (1936 – 1939) enige tijd aanhanger van het linkse en republikeinse kamp, maar dit was hij niet van harte en kritiekloos. In 1936 schaarde hij zich tijdelijk achter de rechtse nationalistische coup van generaal Franco, omdat hij hoopte dat de opstandelingen Spanje zouden kunnen beschermen tegen te grote invloed van buiten, tegen aantasting van de eeuwig Spaanse waarden. Maar, ik zou bijna zeggen: uiteraard, werd hij ook hierin teleurgesteld en hij maakte zich al snel verdacht bij de nationalistenv. Enkele maanden na het begin van de militaire opstand werd hem huisarrest opgelegd en enkele weken daarna stierf hij, op 31 december 1936.

Alleen zijn loopbaan aan de universiteit van Salamanca toont al aan dat we te maken hebben met een veelzijdig mens. En ook als schrijver was hij actief in diverse literaire genres: poëzie, essays, toneelstukken, reisverslagen, brieven en natuurlijk romans. Ook maakte hij vertalingen. Als filosoof, beïnvloed door Kierkegaard en Nietzsche en in mindere mate door Schopenhauer, is hij vooral bekend

van zijn *En torno al casticismo*, vijf essays geschreven in 1895 [Omtrent de voorliefde voor het puur inheemse] en *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos* (1912) [Over het tragische levensgevoel in de mensen en in de volkeren]. In laatstgenoemd werk lijkt hij een voorloper te zijn van het Franse existentialisme.

Van zijn hand verschenen in totaal zes romans: *Paz en la guerra* (1896) [Vrede in oorlogstijd], een nog traditionele historische roman; *Amor y pedagogía* (1902) [*Liefde en pedagogiek*]; *Niebla* (1907, 1914) [*Nevel*]; *Abel Sánchez* (1917) [*Abel Sánchez*]; *La tía Tula* (1921) [*Tante Tula*] en ten slotte *San Manuel Bueno, mártir* (1930), in 2002 verschenen in de Nederlandse vertaling van Erik Coenen als *San Manuel Bueno, heilige en martelaar*. Ook *Liefde en pedagogiek*, *Nevel* en *Abel Sánchez* zijn al, in vertalingen van mijn hand, verschenen bij uitgeverij Menken Kasander en Wigman.

Nadat hij in *Liefde en pedagogiek* al gebroken had met literaire stromingen als het naturalisme en het realisme, dat wil zeggen met het schrijven van romans waarin het leven en de gewoontes van een of meerdere personages werden beschreven of een getrouw beeld werd geschetst van de maatschappij op een bepaald moment, kunnen zijn romans vanaf dat moment getypeerd worden als ideeënromans, romans waarin een bepaald idee naar voren wordt gebracht en waarin het verhaal in feite ondergeschikt is aan de uitwerking van dat idee. Op die manier willen zijn boeken niet alleen de lezers vermaken, maar hun ook wat leren. De personages dienen vooral om een of meerdere ideeën vorm te geven; het zijn dan ook geen echte romanpersonages in de traditionele zin van het woord en zij kunnen wat schematisch overkomen. Maar dat laatste gold toch al wat minder voor Joaquín Monegro, de hoofdpersoon in zijn *Abel Sánchez*, en ook voor tante Tula.

Behalve het feit dat zij vaak wat schematisch zijn weergegeven, moet nog een ander kenmerk van de personages die

typerend zijn voor Unamuno's romans worden genoemd, namelijk het feit dat zij doorgaans worden weergegeven in met elkaar tegenstrijdige houdingen en werelden, waarbij het vaak gaat om tegenstellingen die zij ook binnen in zichzelf ervaren. Die tegenstrijdigheden monden uit in dilemma's die zo typerend zijn voor Unamuno's personages, een mens die – zoals opgemerkt – in zichzelf constant worstelde met innerlijke tegenstellingen en die – ook dat is typerend – constant op zoek bleef naar zoiets als 'de waarheid'. Niet voor niets wordt in dit boek benadrukt dat tante Tula de waarheid liefhad, zozeer zelfs dat zij ook tegen kinderen geen leugentjes kon vertellen. Als lezer mogen we aannemen dat zij in het toch behoorlijk preutse Spanje van het begin van de twintigste eeuw al zakelijke seksuele voorlichting gaf aan de kinderen, ook al was iedere openlijke uiting van lichamelijke genegenheid voor haar blijkbaar wel weer taboe.

Anders dan in *Liefde en pedagogiek* en *Nevel* lijkt Unamuno in zijn *Abel Sánchez* en *Tante Tula* wél begaan te zijn met zijn beide hoofdpersonages. In beide boeken ontbreekt de wat spottende toon. Misschien kijkt de schrijver met enige verbazing naar zijn personages, naar hun worsteling met zichzelf en met de hen omringende wereld, maar hij neemt hen wel volkomen serieus en lijkt zelfs met hen begaan te zijn.

Dat Unamuno zich in *Liefde en pedagogiek* en in zijn later verschenen romans zo sterk afzette tegen de traditionele roman en zijn meer of minder schematisch weergegeven personages in dienst stelde van het weergeven van ideeën, werd hem door de critici en zijn lezers lang niet altijd in dank afgenomen. Hij pareerde de kritiek op het bovengenoemde boek, volgens welke hij niet wist hoe je een roman diende te schrijven, op unamunianse wijze door op te merken dat hij ook geen roman (*novela*) had geschreven, maar een *nivola*, een voorbeeld van een nieuw literair

genre, een term die ikzelf in vertaling heb aangeduid als *nevelle*. Behalve *Liefde en pedagogiek* worden ook *Nevel*, *Abel Sánchez* en *Tante Tula* gerekend tot het fictieve genre van de *nevelle*. Ik zeg hier met opzet ‘fictief’, omdat men bij Unamuno nooit zeker weet wat hij nu wel of niet volkomen serieus meent. Het is zeer wel mogelijk, zelfs waarschijnlijk, dat hij indertijd critici even de mond wilde snoeren door een van zijn vele woordgrapjes, die – dat moet ook maar eens gezegd worden! – veel creativiteit van zijn vertalers vereisen. Later heeft hij meerdere keren aangegeven dat hij die opmerking niet zo serieus meende en dat hij die term bedacht om zich er gemakkelijk vanaf te maken. En niet voor niets verzekert hij zijn lezers van *Tante Tula* in zijn Voorwoord dat het hier gaat om een echte roman!

Of men er nu de naam *nevelle* of roman aan geeft, een feit is dat Unamuno’s romans vrij specifieke kenmerken vertonen. Voor zover mij bekend, heeft hij zelf nooit een echte definitie gegeven van een ‘*nivola*’ (laten we de term toch nog maar even blijven gebruiken). Wel zijn door hem en anderen de volgende kenmerken van het genre aangeduid, kenmerken die ik hierboven al wel even genoemd heb, maar hier nog maar even op een rijtje zet:

- het gaat de schrijver in deze *nevelles* vooral om het belichten van een bepaald idee dat in het boek wordt uitgewerkt, meer om de inhoud dan om de vorm;

- de psyche van de personages wordt slechts in geringe mate uitgewerkt, of in ieder geval gebeurt dat niet volledig. Vaak worden de personages vooral gekenmerkt door één bepaalde karaktertrek, zoals bijvoorbeeld het geval is met Joaquín Monegro in *Abel Sánchez*, iemand die bijna de verpersoonlijking is van de afgunst. Omdat zij doorgaans de belichaming zijn van een bepaald idee of passie, zijn zij niet of nauwelijks in staat een relatie met de hen omringende wereld aan te gaan. Ook tante Tula, die weliswaar een iets

gecompliceerdere karakterstructuur vertoont dan Joaquín Monegro, lijdt aan dit euvel;

- het drama voltrekt zich vooral binnenin de menselijke geest, terwijl de personages handelen en dialogen voeren, dat laatste niet zelden in de vorm van innerlijke monologen of dialogen met hun 'innerlijke stem';

- tijd en plaats van handeling worden niet of nauwelijks aangeduid en lijken ook niet van invloed te zijn op de beschreven gebeurtenissen, dus ook in dit opzicht past de *nevelle* niet in de realistische literaire traditie;

- een 'nivola' wordt geschreven zonder dat er een langdurig proces van voorbereiding, documentatie en uitwerking van een opzet aan voorafgaat, en de vrije gedachte-associatie speelt een belangrijke rol tijdens het schrijfproces. In het geval van *Tante Tula* was het echter wel zo dat de schrijver al wel lange tijd, zelfs al enkele decennia, op het in het boek behandelde thema van de maagdelijke moeder had zitten broeden voordat hij uiteindelijk echt begon met het schrijven van het boek.

Wanneer ik in Spanje aan mensen, waarvan aangenomen mag worden dat ze enigszins literair onderlegd zijn, vertel dat ik bezig ben met het vertalen van een viertal romans van Unamuno en ze me vragen om welke titels het gaat, roepen doorgaans alleen *Nevel* en *Tante Tula* een duidelijke reactie op. In het geval van *Nevel* blijft die echter niet zelden nog beperkt tot een wat wazige, om niet te zeggen nevelige blik van herkenning in hun ogen. Maar bij het noemen van *Tante Tula* verschijnt vaak een enthousiaste glimlach of volgen kreten van herkenning. Ik neig er dan ook toe te geloven dat *Tante Tula* van de vier de roman is die het meeste indruk heeft gemaakt op 'de' Spaanse lezer. Of zou het misschien zo zijn dat deze, qua omvang de

meest beperkte van de vier, een populaire titel was en is op de verplichte leeslijst van middelbare scholieren? Hoe dan ook, ik denk dat de gemiddelde Spanjaard, en zeker de wat ouderen onder hen, veel zal herkennen in het thema dat in de roman wordt uitgewerkt en in de personages.

Bovendien lijkt het te gaan om een vrij eenvoudig, relatief makkelijk na te vertellen verhaal, maar dat neemt niet weg dat ook deze roman van Unamuno een grote psychologische en zelfs tragische inhoud heeft. Het thema van de moeder en maagd, een van de vele mysteries in het katholicisme, krijgt gestalte in de moederlijke, maar ook strenge en dominante Gertrudis. Door omstandigheden, waaraan zij overigens ook mede zelf vorm heeft gegeven, belast zij zich met de zorg voor de kinderen van haar overleden zuster en later ook voor de kinderen van haar (inmiddels ook overleden) zwager bij een (ook al gestorven) andere vrouw. Op die manier zorgt zij voor continuïteit in het gezin, een taak die zij ook na haar dood lijkt voort te zetten via een van 'haar' kinderen.

Gertrudis, die wat meer vertrouwelijker ook wel Tula wordt genoemd, is een typisch Unamuno-personage, iemand die strijdt, die haar wil oplegt, iemand die zich wil doen gelden, die wil zijn in de volle betekenis van het woord, gesteld tegenover zwakkere persoonlijkheden, zoals Rosa, Ramiro, Manuela en don Primitivo. We herkennen hierin een idee van Schopenhauer, namelijk dat van de eeuwige strijd in het leven, waarin iedereen met de hem of haar ter beschikking staande middelen probeert anderen te onderwerpen. En ook na haar dood proberen (groepjes van) neven en nichten dat te doen. Het gezin is de beschavende eenheid, datgene wat de maatschappij bindt, maar ook daaronder liggen al dan niet onderhuidse spanningen. Voor de individualist Unamuno, die in feite alleen de familiestructuur als sociale eenheid accepteerde, vormde het gezin een muur tegenover de onzekerheden van de wereld. Hij zag het

gezin als de essentiële factor in de beschaving van de mens, en dit wordt met name in stand gehouden door vrouwen. Nou ja, degene die wel de moeite heeft genomen Unamuno's voorwoord bij dit boek te lezen had dit natuurlijk allang begrepen!

Maar Tula is ook een typisch Unamuno-personage vanwege het feit dat zij vooral een innerlijke strijd voert. Enerzijds is er haar zucht naar het moederschap, en daarmee naar een vorm van onsterfelijkheid (iets wat we ook in andere van zijn romans tegenkomen), maar anderzijds haar manie voor zuiverheid. Unamuno schetst al vanaf de eerste bladzijde de meest wezenlijke karaktertrekken van Getrudis: haar terughoudendheid en haar ijzersterke wil. Ondanks haar innerlijke twijfels houdt ze vast aan haar eigen koers, zelfs tegenover haar biechtvader. Ze is zich bewust van haar superioriteit en beseft dat daaruit haar eenzaamheid voortvloeit. We benaderen hier Unamuno's 'Überweib', maar die heeft net als de maan ook haar duistere kanten, haar verlangens, haar smachten naar onsterfelijkheid en het moederschap. Maar op haar sterfbed ziet ze in dat ze flexibeler had moeten zijn, haar minder sterke kanten had moeten laten zien, dat haar hele leven in feite een leugen is geweest. Net als veel van Unamuno's personages (denk aan Apolodoro, diens vader, Joaquín Monegros en Augusto Pérez) is Gertrudis namelijk niet in staat geweest tot echte gevoelens, waardoor zij niet alleen zelf gefrustreerd is, maar soms ook wreed is tegenover derden. Denk in dit verband aan haar bruuske afwijzing van de arts, don Juan, als huwelijkskandidaat.

Maar deze schets van een sterke, op het 'Überweib' lijkende vrouw maakt Unamuno nog geen feministische schrijver *avant la lettre*. Als volgeling van Nietzsche zag hij de vrouw alleen als superieur als het aankwam op eigenschappen die als typisch vrouwelijk werden beschouwd: het moederschap en de maagdelijkheid. Voor het overige blijft

Tula de perfecte huisvrouw. Voor Unamuno zijn vrouwen op de eerste plaats moeders, iets wat bij hem een bijna metafysische betekenis krijgt, namelijk een verlangen in de mens om zich eeuwig en onsterfelijk te maken.

Al met al vormt Tula de belichaming van de standvastigheid, van de ontembare wil, een vrouw voor wie mannen 'darren' zijn, nodig maar in feite niet nuttig, bruten. Dat hij pas na het schrijven van deze roman ging denken aan andere vrouwen als Theresia van Ávila, Antigone en Abisag duidt er overigens op dat Unamuno niet alleen lange tijd bewust of onbewust heeft zitten broeden op het thema moeder en maagd, maar daar ook na voltooiing van zijn roman nog mee bezig was. Theresia van Ávila die net als Tula een gezin stichtte, in de vorm van een orde in dit geval, en Antigone die een ware zuster was, net als Tula. Tula, iemand die bouwt aan een hoeksteen van de 'huiselijke religie'.

Is dit de echte Tula? Haar gedrag valt moeilijk helemaal te begrijpen, zoals ik al eerder heb opgemerkt. Op haar sterfbed noemt zij immers haar leven één grote leugen. Ze wreekt zich, aldus de verteller, niet op Ramiro omdat hij niet haar maar haar zuster als eerste koos. Ook zal ze niet waanzinnig verliefd op hem zijn geweest, want na de dood van haar zuster bleef ze hem min of meer afwijzen. De scène op zijn sterfbed zal dan ook een moment van zwakte zijn geweest dat ze zichzelf veroorloofde. En als ze iemand straft, straft ze toch vooral zichzelf. Als iemand die zelf wil kiezen in plaats van gekozen te worden, is ze te waardig en te trots om zich aan een man te geven, te onderwerpen. Dit onkreukbare superego is misschien in het geheim wel bang voor iedere vorm van seksualiteit. Maar dan doemt weer dat beeld van de maan op, een beeld van zichzelf waarschijnlijk: trouw, standvastig, onbereikbaar, maar met een duistere kant, want wat zij verborgen houdt ziet de hemel.

Is dit een beeld van het eeuwig vrouwelijke dat voor een man niet te kennen valt?

Vast staat dat deze vrouw die moeder wil worden en toch maagd wil blijven een buitengewone persoonlijkheid is, een paradoxaal en complex figuur en zeker ook een personage dat zowel bewondering als afkeer bij lezers kan oproepen. Positief gewaardeerd zal haar volledige toewijding aan het welzijn van 'haar' kinderen worden, maar men kan negatief staan ten opzichte van haar obsessie voor reinheid, haar afkeer van seksualiteit, haar neiging anderen te onderwerpen en zelfs tot uitvoerders te maken van haar wil. Daarom vraagt zij, bijvoorbeeld, vergiffenis aan Ramiro op zijn sterfbed en noemt zij de kinderen van Manuela kinderen van haar zonde. Ook daarmee is Tula een typisch Unamuno-personage: iemand die een mengeling laat zien van deugden en ondeugden, een vat van tegenstrijdigheden, net zoals Unamuno zelf dus. In feite wordt zij niet begrepen door de mensen om haar heen, zelfs niet door haar eigen biechtvader, en men kan zich afvragen of zij zichzelf en haar motieven wel begrijpt.

Wie is de echte Gertrudis? Die van de opoffering en toewijding voor haar gezin, waardoor ze als het ware aanbeden wordt door sommigen? Of is ze degene die ze zou willen zijn, de moeder en maagd, de schepster van een zuiver huis en van een dynastie? Of is ze degene die ze mogelijk zelf vermoedt te zijn: iemand die door haar afkeer van seksualiteit en onreinheid zover gaat dat ze haar wil, haar onmenselijke wil oplegt aan anderen? Is zij een heilige die zondaars heeft gemaakt, aldus Ramiro, of een zondares die haar best doet heiligen te maken, zoals zijzelf zegt? Op deze vragen valt geen eenduidig antwoord te geven. Volgens Unamuno is de persoonlijkheid van een mens iets geheimzinnigs, iets dat moeilijk te duiden is, dat niet vast en altijd hetzelfde is, en in ieder geval niet iets waar men een oordeel over kan vellen. We zien slechts bepaalde facetten van een karakter,

niet het gehele personage. Wanneer we dan weer even denken aan het beeld van de maan, moeten we wel gaan geloven dat Tula een raadsel is, voor zichzelf, voor de schrijver en voor ons als lezers. We weten niet wie en wat Gertrudis echt is.

Opgemerkt dient nog te worden dat Gertrudis waarschijnlijk niet aseksueel of frigide is. Zij worstelt wel degelijk met haar natuurlijke instincten en op het sterfbed van haar zwager en zeker op dat van haarzelf laat ze wel degelijk blijken spijt te hebben van haar volharding in het onderdrukken van haar gevoelens. Hierin uit zich de innerlijke strijd die ze haar hele leven heeft moeten voeren.

Net als Unamuno zelf, worstelt zij ook nog eens met haar hang naar onsterfelijkheid. Zoals Theresia van Ávila een nieuwe orde wilde stichten, wil tante Tula een nieuwe, niet religieuze gemeenschap stichten, die van het gezin, met idealen als reinheid, ascetisme en tevredenheid. Net als de grote voorgangster uit Ávila, die de spirituele moeder van haar orde werd, wordt Tula de spirituele moeder van haar dynastie. In haar huis vervult zij de taak van moederoverste, een rol die zij na haar dood probeert over te dragen aan het kind dat zij letterlijk en figuurlijk gevoed heeft. Na haar dood wordt zij een soort familieheilige en leeft zij in spirituele zin voort. Fysiek wilde zij zich niet voortplanten, maar zij werd in spiritueel opzicht wel eeuwig, in die zin dat haar gezin haar streven naar onsterfelijkheid vervult.

Unamuno schreef deze roman in een tijd waarin binnen Spanje de wel eeuwig lijkende grote tegenstellingen zich steeds scherper aftekenden, iets wat uiteindelijk zou leiden tot een wrede burgeroorlog en de daaropvolgende dictatuur. Dit 'cainismo', de broedermoord, de haat en afgunst, onder woorden gebracht in zijn *Abel Sánchez*, kent maar één enkele remedie, de broederschap die in de praktijk moet voortkomen uit het zusterschap, de (zelf)opoffering, innerlijke strijd zo men wil, plichtsbefef, zoiets als huise-

lijke religie of beschaving, gedragen door een dynastie van sterke vrouwen. Zoals Tula op haar sterfbed inziet, kan dit misschien alleen maar verwezenlijkt worden wanneer een mens bereid is zich op te offeren voor anderen, de redding van anderen te zijn, zelfs wanneer dat ten koste gaat van diep gekoesterde verlangens, zoals bijvoorbeeld die naar de zuiverheid.

Voor mijn vertaling van dit boek heb ik gebruik gemaakt van de eerste editie, die van 1921, waarvan bekend is dat de drukproeven ervan door de schrijver zelf zijn gecorrigeerd. Maar Unamuno staat bekend als een uitermate slordige corrector (en slordige schrijver, denk bijvoorbeeld aan het feit dat in dit boek twee kinderen van Rosa opeens een ander geslacht en andere namen krijgen!) en daarom werd het verantwoord gevonden allerlei kleine wijzigingen aan te brengen in latere uitgaven. Ik heb daarom verschillende recente uitgaven van het werk geraadpleegd, waar nodig met elkaar vergeleken en in geval van twijfel die versie gevolgd die mij het meest logisch voorkwam. Het raadplegen van meerdere versies, die stuk voor stuk een inleiding bevatten, had voor mij bovendien als voordeel dat ik als schrijver van dit nawoord heb kunnen putten uit de vaak waardevolle opmerkingen in de verschillende inleidingen. Ik heb daartoe de uitgaven onder redactie van Anna Caballé (Colección Austral Narrativa, Espasa Calpe, Madrid 2007), Carlos A. Longhurst (Letras Hispánicas, Ediciones Cátedra, 2009) en José-Carlos Mainer (Biblioteca Unamuno, Alianza Editorial, Madrid 2007) geraadpleegd. Met opzet heb ik niet gekeken naar een eerdere vertaling van het boek in het Nederlands, namelijk die van dr. G.J. Geers (*Tante Trui*, Arnhem 1926), om me daardoor niet al te zeer te laten beïnvloeden. Voor het schrijven van mijn nawoord heb ik

tevens gebruik gemaakt van Maarten Steenmeijer, *Moderne Spaanse en Spaans-Amerikaanse literatuur, van 1870 tot heden* (Martinus Nijhoff uitgevers, Groningen 1996). Voor de in het Voorwoord (dat de lezer van romans wat Unamuno betreft wel mocht overslaan, ook al zou ikzelf dat hem bepaald niet willen aanraden) genoemde citaten uit Sofokles' *Antigone* heb ik gebruik gemaakt van de vertaling van Gerard Koolschijn, in 2008 verschenen bij Atheneum – Polak & van Gennep te Amsterdam, pp. 105-106 en p. 112.

Arnhem, maart 2011
Bart Peperkamp